

ODGOVORNOST U MEĐUNARODNOM KRIVIČNOM PRAVU*

Dragan Jovašević*
Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Srđan Aleksić
advokat u Nišu

U oblasti međunarodnog krivičnog prava, kao najmlađoj grani kaznenog prava, pored međunarodnog krivičnog dela, kao drugi osnovni pojam javlja se krivična sankcija. Pretpostavka za primenu krivične sankcije prema licu koje krši norme međunarodnog humanitarnog prava jeste postojanje njegove odgovornosti. To je osnovni oblik odgovornosti u međunarodnom krivičnom pravu koji se zasniva na uračunljivosti i umišljaju kao obliku krivice. No, ovde postoje i dva posebna oblika krivične odgovornosti za međunarodna krivična dela. Prvi poseban oblik ove odgovornosti je komandna odgovornost politički i vojno pretpostavljenih lica za krivična dela koja učine njihovi potčinjeni. Radi se o starijem obliku odgovornosti koji je danas institucionalizovan u nizu međunarodnih dokumenata (statuti Haškog tribunala i tribunala za Ruandu, Statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda), ali i u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu. Pored nje, postoji i poseban oblik odgovornosti u vidu zajedničkog zločinačkog poduhvata koji nije izričito propisan ni u jednom međunarodnom ili nacionalnom propisu. Upravo o pojmu i karakteristikama osnovnog i posebnih oblika odgovornosti u međunarodnom krivičnom pravu govori ovaj rad.

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E-mail: jovas@prafak.ni.ac.rs

KLJUČNE REČI: međunarodno krivično pravo / krivično delo / odgovornost / učinilac / komandna odgovornost / zajednički zločinački poduhvat / kazna

1. POJAM I ELEMENTI KRIVIČNE ODGOVORNOSTI

1 1. Odgovornost države

U međunarodnom krivičnom pravu¹ danas je opšte prihvaćeno načelo individualne (lične) krivične odgovornosti² za učinjeno krivično delo kojim se krše norme međunarodnog prava³. Međutim, u teoriji je ostalo sporno da li za učinjena međunarodna krivična dela treba da odgovara i država (kao kolektivitet)⁴. To pitanje izgleda opravdano jer se najčešće međunarodna krivična dela i vrše za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije koji se upravo preduzimaju u ime i za račun neke države. Stoga se i razmatra pitanje političke i građanske, a sve više i krivične odgovornosti države za međunarodna krivična dela, pored odgovornosti pojedinaca⁵. Naime, postojanje političke i građanske odgovornosti države proizlazi iz nezakonitog delovanja njenih organa⁶. Takođe, svaka država u međunarodnoj zajednici danas ima određene obaveze čije kršenje povlači za sobom i određeni vid odgovornosti, odnosno kažnjivosti primenom specifičnih vrsta sankcija kao što su: naknada štete, ekonomske sankcije, međunarodna osuda, pa čak i vojna ili humanitarna intervencija i sl.⁷

Međutim, u pravnoj teoriji se ističe niz razloga koji opravdavaju uvođenje krivične odgovornosti države za međunarodna krivična dela⁸. Tako se smatra da država, kao i lica koja deluju u njeno ime snose krivičnu odgovornost za teške povrede međunarodnog prava koje se s obzirom na njihovu težinu, svirepost i nipodaštavanje ljudskog života svrstavaju u

¹ D. Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, Niš, 2011. godine, str. 67-79.

² N. A. Combs, *Guilty pleans in international criminal law*, Stanford, 2007. godine, str. 178-192.

³ M. Roggemann, *Internacionalni kazneni sud UN iz 1993. godine i zločini u balkanskom ratu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, Split, broj 1-2/1994. godine, str. 39-48.

⁴ M. Seršić, *Međunarodni zločini država: posebna kategorija protupravnih čina*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, broj 6/1999. godine, str. 731-750.

⁵ N. Jorgensen, *The Responsibility of States for International Crimes*, Oxford, 2000. godine, str. 45-58.

⁶ M. Seršić, *Međunarodnopravna odgovornost država*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, broj 1/1999. godine, str. 5-22.

⁷ Y. Dinstein, M. Tabory, *War Crimes in International Law*, Hague, 1996. godine, str. 65-105.

⁸ A. N. Trajnin, *Krivična odgovornost hitlerovaca*, Beograd, 1948. godine, str. 78-103.

kategoriju krivičnih dela prema opštem shvatanju prava prosvetljenih država. Stoga se ne može dopustiti da država ostane nekažnjena za najteže oblike međunarodnih zločina jer se u države udružuju pojedinci i na taj način neizmerno povećavaju mogućnosti za nanošenje zla⁹.

Takođe se ističe¹⁰ da je logično i opravdano da pored pojedinaca za najteže zločine kojim se krše norme međunarodnog prava, kao što su zločini protiv mira i zločini protiv čovečnosti, treba da odgovaraju i države. U protivnom ne bi mogla da se ostvari svrha krivičnih sankcija – odnosno ciljevi represije ne bi mogli da budu ostvareni budući da u nekažnjenoj državi postoji realna opasnost od recidivizma (povrata – ponovljenog vršenja takvih krivičnih dela)¹¹. Konačno, kao razlozi koji bi opravdavali uvođenje krivične odgovornosti države za međunarodna krivična dela ističe se i činjenica da svetski mir i bezbednost čovečanstva uopšte svojim stavovima i aktivnostima u prvom redu ugrožavaju same države, a ne pojedinci¹². To ugrožavanje mira proizilazi zapravo iz moći države, pa mere kojima se nastoji sprečiti i suzbiti kriminalitet u međunarodnim odnosima koje bi samo pogadale pojedince, ne bi dovele do željenog rezultata¹³.

Ipak, i pored brojnih razloga koji bi opravdavali odgovornost države u međunarodnom krivičnom pravu, ipak na današnjem stepenu razvoja društvene zajednice, takav oblik odgovornosti nije prihvaćen. Na osnovu stare rimske maksime: *societas delinquere non potest*, prihvaćeno je shvatanje da pravno lice – dakle država, ne može da bude subjekt (učinilac) krivičnog dela, pa ni da bude krivično odgovorna¹⁴. Da bi država mogla uopšte da bude krivično odgovorna, potrebno je utvrditi njenu vinost (krivicu) što je nemoguće. Stoga je čak i u Nimberškoj presudi prihvaćeno da su učinioci međunarodnih krivičnih dela samo ljudi, a ne aspraktna bića gde spada i država¹⁵. Ovakvo shvatanje je prihvaćeno i u svim statutima *ad hoc* krivičnih tribunala, kao i u Rimskom statutu.

⁹ M. Marković, Pitanje odgovornosti za zločine protiv čovečnosti kao povrede najbitnijih ljudskih prava, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, broj 4/1968. godine, str. 545-550.

¹⁰ N. H. B. Jorgensen, The Responsibility of States for International Crimes, op. cit. str. 112-135.

¹¹ D. Radulović, Međunarodno krivično pravo, Podgorica, 1999. godine, str. 91.

¹² LJ. Jovanović, Krivična odgovornost pojedinca u međunarodnom pravu, Pregled, Sarajevo, broj 1-2/1962. godine, str. 67-85.

¹³ V. Vasiljević, Međunarodni krivični sud, Beograd, 1961. godine, str. 149.

¹⁴ P. N. Drost, The Crime of State, Leyden, 1950. godine, str. 288-294.

¹⁵ M. Bartoš, Međunarodno javno pravo, Beograd, 1954. godine, str. 304-311.

1.2. Odgovornost fizičkog lica

Krivična odgovornost pojedinaca, kao fizičkih lica u međunarodnom krivičnom pravu, predstavlja skup subjektivnih okolnosti koje određuju psihičko stanje učinioca i njegov psihički odnos prema učinjenom međunarodnom krivičnom delu. To su okolnosti koje ovo lice karakterišu kao uračunljivo i vino. Dakle, krivična odgovornost i u međunarodnom krivičnom pravu je sastavljena iz tri elementa (član 25. stav 1. Rimskog statuta). To su: a) uzrast od 18 godina, b) uračunljivost i v) vinost (krivica)¹⁶. Ovi elementi krivične odgovornosti se u svakom konkretnom slučaju izvršenja međunarodnog krivičnog dela utvrđuju prema vremenu preduzimanja radnje izvršenja konkretnog krivičnog dela. Kao takvi, oni predstavljaju osnovu subjektivne i lične krivične odgovornosti. A ta odgovornost je pretpostavka za primenu kazne prema učiniocu nekog od međunarodnih krivičnih dela¹⁷.

Rimski statut dalje u članu 27. propisuje da se on primenjuje jednako na sva lica bez razlike u njihovom službenom položaju. Posebno, svojstvo službenog lica, šefa države ili vlade, člana vlade ili parlamenta, izabranog predstavnika ili vladnog službenika niukom slučaju ne izuzima neko lice od krivične odgovornosti, niiti samo po sebi predstavlja osnov za blaže kažnjavanje. Stoga ni imuniteti, po osnovu nacionalnog ili međunarodnog prava (shodno odredbama Bečke konvencije), ne predstavljaju smetnju da se uspostavi nadležnost ovog međunarodnog krivičnog suda¹⁸.

Uračunljivost predstavlja skup subjektivnih intelektualnih (svesnih) i voljnih (voluntarističkih) elemenata koji čine učinioca međunarodnog krivičnog dela sposobnim da rasuđuje (da shvati značaj svoga dela) i da odlučuje (da upravlja) o svojim postupcima. Ona je osnova (baza) vinosti i znači opštu prethodnu sposobnost nekog lica da odgovara za učinjeno međunarodno krivično delo. No, ta uračunljivost može biti isključena ili umanjena u većem ili manjem stepenu, zavisno od postojanja određenih duševnih poremećenosti i njihovog dejstva na psihološke sposobnosti učinioca dela. U okviru duševnih poremećenosti koje su pravno relelevantne razlikuju se: a) trajno ili privremeno duševno oboljenje, b) privremena duševna poremećenost i v) zaostalost duševnog razvoja.

¹⁶ L.J. Lazarević, Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije, Beograd, 2005. godine, str. 67-71.

¹⁷ B. Petrović, D. Jovašević, Međunarodno krivično pravo, Sarajevo, 2010. godine, str. 154 -161.

¹⁸ D. Jovašević, Međunarodno krivično pravo, op. cit. str. 59-63.

U slučaju da je kod učinioca međunarodnog krivičnog dela u vreme izvršenja dela utvrđeno postojanje uračunljivosti, kao osnov za primenu krivične sankcije, treba utvrditi i postojanje njegove krivice (vinosti). Krivica je psihički odnos učinioca prema izvršenom međunarodnom krivičnom delu kao svom ostvarenju. Ona postoji kada je učinilac svestan radnje, posledice i uzročnog odnosa između njih, kao i svih obeležja bića izvršenog krivičnog dela. Zavisno od oblika svesti i volje koji se javljaju na strani ličnosti učinioca u teoriji krivičnog prava se razlikuju dva oblika krivice. To su¹⁹: a) umišljaj i b) nehat. U članu 30. Rimski Statut Međunarodnog krivičnog suda određuje psihički element u okviru individualne krivične odgovornosti (koja je postavljena u odredbi člana 25. ovog Statuta), pa kaže da krivična odgovornost postoji ako je delo izvršeno sa namerom i svesno. To znači da na strani učinioca dela postoji svest, saznanje o okolnostima dela ili da će se u očekivanom redosledu događaja pojaviti posledica dela.

Iz ovakve odredbe proizilazi da Rimski statut poznaje samo umišljaj kao oblik vinosti učinioca međunarodnog krivičnog dela. Pri tome se u okviru instituta komandne odgovornosti dozvoljava postojanje nehata na strani nadređenog vojnog ili civilnog lica za krivična dela koja su učinila njima podređena lica (lica pod njihovom kontrolom ili nadzorom). Umišljaj (dolus) čine dva osnovna elementa²⁰. To su: a) svest, predstava, saznanje o učinjenom krivičnom delu, odnosno o svim njegovim obeležjima bića i b) volja, htenje da se prouzrokuje predviđena posledica dela. Najveći broj međunarodnih krivičnih dela se upravo izvršava sa umišljajem kao oblikom krivice (vinosti) učinioca. No, taj umišljaj se kod nekih međunarodnih krivičnih dela javlja u užem smislu i to kao direktni (ili specijalni) umišljaj. Ovu vrstu umišljaja kvalifikuje namera učinioca kao najviši i najintenzivniji oblik svesne i voljne upravljenosti radnje nekog lica na prouzrokovanje posledice.

I na kraju treba reći, da je Rimski statut izričito kao pretpostavku za postojanje krivične odgovornosti učinioca međunarodnog krivičnog dela pored uračunljivosti i vinosti odredio i uzrast učinioca (starost od 18 godina) u vreme preduzimanja radnje krivičnog dela.

¹⁹ D. Jovašević, *Krivično pravo, Opšti deo*, Beograd, 2010. godine, str. 485-487.

²⁰ B. Petrović, D. Jovašević, *Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine, Opći dio*, Sarajevo, 2005. godine, str. 223-232.

2. KOMANDNA²¹ ODGOVORNOST

I u međunarodnom krivičnom pravu subjektivna krivična odgovornost²² (zasnovana na uzrastu, uračunljivosti i krivici - vinosti) predstavlja pretpostavku za primenu krivičnih sankcija prema učiniocima međunarodnih krivičnih dela. To je lična, subjektivna odgovornost koja isključuje krivičnu odgovornost za drugog (ili objektivnu odgovornost)²³. Nadležni međunarodni krivični sudski organ mora u svakom konkretnom slučaju da utvrdi sve psihičke (svesne i voljne) elemente na strani učinioca dela (izvršioca i saučesnika) u vreme preduzimanja radnje izvršenja konkretnog krivičnog dela imajući u vidu sve izvedene lične i materijalne dokaze. To je pravilo.

Međutim, zbog prirode i karaktera međunarodnih krivičnih dela²⁴, pored subjektivne krivične odgovornosti, postoji još jedan osnov za kažnjavanje učinilaca takvih dela²⁵. To je komandna odgovornost²⁶. No, u pravnoj teoriji ne postoji jedinstveno terminološko određenje ovog pojma. Tako su u upotrebi sledeći termini²⁷: odgovornost nadređenog (superior responsibility), odgovornost za radnje potčinjenjenog (responsability for conduct of subordinates), posredna odgovornost nadređenog (indirect superior responsibility), odgovornost za propuste da se deluje (responsability for failure to act) ili odgovornost komandanta za radnje potčinjenjenih (liability of a comander for the acts of his subordinates)²⁸. Ova vrsta krivične odgovornosti je u međunarodnom krivičnom pravu danas predviđena u članu 28. Rimskog statuta²⁹.

²¹ Pojedini autori umesto pojma komandna, za ovu vrstu odgovornosti koriste termine "komandujuća" odgovornost, odgovornost nadređenog, odgovornost pretpostavljenog, odgovornost za drugoga. (B. Čejović, Međunarodno krivično pravo i komandna odgovornost, Zbornik radova, Relevantna pitanja međunarodnog krivičnog prava, Tara, 2003. godine, str. 113-131).

²² D. Jovašević, Krivično pravo, Opšti deo, op. cit. str. 109-136.

²³ G. Stefani, G. Lévassieur, B. Bouloc, Droit penal general, Paris, 2000. godine, str. 295.

²⁴ D. Jovašević, Međunarodna krivična dela – odgovornost i kažnjivost, Niš, 2010. godine, str. 67-79.

²⁵ B. Lukšić, Genocide and command responsibility, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu, Split, broj 4/2001. godine, str. 283-291.

²⁶ M. Šćepanović, M. Ivanović, Komandna i zapovjedna odgovornost u međunarodnom krivičnom pravu, Pravni život, Beograd, broj 12/2005. godine, str. 505-517.

²⁷ D. Derenčinović, Kritički o institutu zapovjedne odgovornosti u međunarodnom kaznenom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, broj 1/2001. godine, str. 23-44.

²⁸ I. Brkić, Zapovjedna kaznena odgovornost i načelo zakonitosti u međunarodnom kaznenom pravu, Hrvatska pravna revija, Zagreb, broj 8/2001. godine, str. 80-82.

²⁹ Ž. Burić, Zapovjedna odgovornost, Hrvatska pravna revija, Zagreb, broj 11/2004. godine, str. 75-79.

2.1. Istorijski razvoj komandne odgovornosti

Prvi tragovi postojanja komandne odgovornosti kao posebne vrste krivične odgovornosti – odgovornosti *sui generis* - nalaze se znatno ranije. Tako je još 1439. godine francuski kralj Šarl VII iz Orleana izdao naređenje prema kome je "svaki zapovednik ili njegov zamenik odgovoran za zloupotrebe, zlodela ili prestupe koji su učinjeni od strane pripadnika njegove jedinice". Prvi pisani međunarodni pravni izvor³⁰ koji je predviđao obaveze (ali i odgovornosti) vojnih komandanata za postupke (činjenja i nečinjenja) svojih potčinjenih je Haška konvencija iz 1907. godine. U Dodatku broj 4. u odredbi člana 1. izričito je propisano da milicija ili dobrovoljačka jedinica moraju na svom čelu da imaju lice koje je odgovorno za postupke potčinjenih, ako želi da ima status punopravno zaraćene strane, kao i da uživa pravnu zaštitu koju ovoj ratujućoj strani pruža upravo haško pravo. Šta više Haška konvencija je u članu 43. predvidela dužnost komandanta da preduzme sve neophodno potrebne mere koje su u njegovoj moći kako bi ponovo uspostavio i obezbedio u što većoj meri red i javnu bezbednost, kao i važeće pravo na okupiranoj teritoriji.

Dalji razvoj komandne odgovornosti³¹ u teoriji i praksi međunarodnog krivičnog prava vezan je za slučaj kada je Vojna komisija SAD 1945. godine optužila generala Tomojuki Jamašitu³², komandanta japanskih snaga na Filipinima, za zločine izvršene u Drugom svetskom ratu na bojištima na Dalekom istoku "budući da su zločini bili toliko rasprostranjeni da je Jamašita morao za njih znati, ali je zanemario i propustio da ispuni svoju dužnost kao komandanta - da nadzire delovanje svoje vojske dozvoljavajući joj da izvrši teške zločine i prekrši zakone rata"³³. Na sudskom procesu general Jamašita je oglašen krivim i osuđen na kaznu smrti

³⁰ F. Bačić, Zapovjedna odgovornost (posebno sa osvrtom na ratne zločine prema Ženevskim humanitarnim konvencijama), Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/2001. godine, str. 139-146.

³¹ U pogledu pravne prirode komandne odgovornosti u pravnoj teoriji danas još uvek nema jedinstvenog shvatanja. Tako se prema jednom shvatanju koje potiče iz anglosaksonskog pravnog sistema smatra da je komandna odgovornost oblik odgovornosti za zločin drugog lica – podređenog. Ovo shvatanje je usvojeno i u praksi Haškog tribunala, odnosno Tribunala za Ruandu. Prema drugom shvatanju komandna odgovornost postoji kao odgovornost za poseban zločin, različit od zločina potčinjenog lica. Ovde se, zapravo, radi o odgovornosti za krivično delo nečinjenja, odnosno propuštanja dužnog nadzora od strane komandanta. (M. Majić, Komandna odgovornost, Jugoslovenska revija za krivično pravo i kriminologiju, Beograd, broj 1-2/2000. godine, str. 225-240).

³² B. Brkić, Zapovjedna komandna odgovornost i načelo zakonitosti u međunarodnom kaznenom pravu, Hrvatska pravna revija, Zagreb, broj 8/2001. godine, str. 80-82.

³³ M. Sassoli, A. Bouvier, How Does Law Protect in War, Geneva, 1999. godine, str. 696-699.

vešanjem koja je izvršena 23. februara 1946. godine. U nacionalnim zakonodavstvima odgovornost komandanata za svoje potčinjene je prvi put izričito uneta u Terensko uputstvo kopnene vojske SAD doneto 1956. godine. U ovom Uputstvu u tački 501. izričito je određena odgovornost za radnje potčinjenih³⁴.

Istu vrstu odgovornosti – odgovornost za postupke potčinjenih – poznavalo je i ranije jugoslovensko Uputstvo o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ doneto 1988. godine³⁵. U odredbi člana 21. ovog Uputstva navedeno je nekoliko slučajeva odgovornosti za postupke potčinjenog³⁶: 1) komandant je lično odgovoran za kršenje ratnih zakona ukoliko je znao ili mogao znati da se jedinice ili pojedinci koji su mu potčinjeni pripremaju da krše te zakone, a ne preduzme mere da spreči njihovo kršenje, 2) komandant je lično odgovoran ako zna da je do kršenja ratnih zakona već došlo, a ne optuži lica koja su odgovorna za ta kršenja zakona, 3) komandant koji nije ovlašćen da optuži takva lica, a nije ih prijavio nadležnom vojnom komandantu, takođe je lično odgovoran i 4) komandant je odgovoran kao učesnik ili podstrekač ukoliko nepreduzimanjem mera protiv lica koje krši ratne zakone dozvoli jedinicama koje su mu potčinjene da i dalje vrše takva dela.

Potom je Prvi Dopunski protokol uz Ženevske konvencije o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba iz 1977. godine³⁷ govorio o komandnoj odgovornosti u članu 86. stav 2³⁸. Prema ovoj odredbi činjenica da je neko krivično delo koje predstavlja povredu ovih konvencija učinio potčinjeni ne oslobađa njegove starešine krivične ili disciplinske odgovornosti pod sledećim uslovima³⁹: a) ukoliko su oni znali ili su imali informacije koje su im omogućavale da zakluče pod okolnostima koje su vladale u to vreme da je potčinjeni izvršio ili da će izvršiti takvu povredu i b) ako nisu preduzeli sve

³⁴ A. Ignjatović, Komandna odgovornost u međunarodnom i krivičnom pravu, Beograd, 1995. godine, str. 57-59.

³⁵ Službeni vojni list broj 10/88.

³⁶ B. Kozjak, Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Odvjetnik, Zagreb, broj 5-6/2001. godine, str. 37-40.

³⁷ Ženevske konvencije i dopunski protokoli, Zbirka dokumenata, JCK, Beograd, 1997. godine, str. 227.

³⁸ F. Bačić, Zapovjedna odgovornost posebno s obzirom na ratne zločine prema četiri Ženevske konvencije iz 1949. godine, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/2001. godine, str. 139-146.

³⁹ B. Brkić, Zapovjedna kaznena odgovornost - mogući teoretski i praktični aspekti, Hrvatska pravna revija, Zagreb, broj 2/2002. godine, str. 111-116; D. Derenčinović, Kritički o institutu zapovjedne kaznene odgovornosti u međunarodnom kaznenom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, broj 1/2000. godine, str. 23-44.

moguće mere u granicama svoje mogućnosti da spreče ili suzbiju takvo delo.

Statut Haškog tribunala takođe u članu 7. stav 3. predviđa komandnu odgovornost⁴⁰. Naime, učinjeno međunarodno krivično delo ne oslobađa od odgovornosti kako njegovog učinioca, tako i njegovog pretpostavljenog ako je znao ili mogao da zna da je taj potčinjeni imao veze za izvršenjem takvog dela ili ga je izvršio, a pretpostavljeni je propustio neophodne i razumne mere da spreči izvršenje takvog dela ili pak da kazni njegove izvršioce. Na identičan način komandnu odgovornost predviđa i Statut međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu sa sedištem u gradu Aruši (Tanzanija) u članu 6. stav 3⁴¹.

U svim navedenim izvorima međunarodnog krivičnog prava jasno se ukazuje da komandna odgovornost ne predstavlja vid objektivne odgovornosti za učinjeno krivično delo. Naime, ovde se radi o krivičnoj odgovornosti koja ima dvojaki karakter i to⁴²: a) odgovornost za nečinjenje i b) odgovornosti iz nehata. Tako vojni starešina ili drugi pretpostavljeni ne može odgovarati za učinjeno krivično delo svog potčinjenog samom činjenicom da je on bio "pretpostavljeni svom podređenom kao neposrednom izvršiocu krivičnog dela", već u svakom konkretnom slučaju treba dokazati da je on znao ili je pak s obzirom na okolnosti slučaja mogao da zna da se priprema izvršenje nekog međunarodnog krivičnog dela ili da je takvo krivično delo izvršeno, a da pri tome on sam nije učinio ono što je bilo u njegovoj moći da spreči izvršenje takvog dela ili pak što nije sproveo odgovarajući postupak pošto je saznao za izvršenje takvog krivičnog dela.

⁴⁰ Optužena osoba je individualno odgovorna ukoliko su on ili ona stvarno znali ili su imali razlog da znaju kroz izveštaje optuženoj osobi ili kroz druge načine da su se trupe ili druge osobe pod njegovom ili njenom kontrolom spremale da učine ili su učinile takve prekršaje, a optužena osoba je propustila da poduzme neophodno potrebne i razumne korake da spreči takve prekršaje (presuda Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju u predmetu IT-96-21T od 6. novembra 1998. godine).

⁴¹ D. Derenčinović, Nekoliko komentara uz primjenu instituta zapovjedne odgovornosti u praksi međunarodnih kaznenih tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, Zbornik Pravnog fakulteta u Skoplju, Skoplje, 2007. godine, str. 213-229; D. Kos, Zapovjedna kaznena odgovornost, Zbornik radova, Aktuelna pitanja kaznenog zakonodavstva, Zagreb, 2004. godine, str. 42-60.

⁴² B. Brkić, Zapovjedna kaznena odgovornost - mogući teoretski i praktični aspekti, Hrvatska pravna revija, Zagreb, broj 2/2002. godine, str. 111-116; Ž. Burić, Zapovjedna odgovornost, Hrvatska pravna revija, Zagreb, broj 11/2004. godine, str. 75. 79.

2.2. Komandna odgovornost u Rimskom statutu

Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda⁴³ posvećuje čitav član 28. odgovornosti komandujućih i drugih pretpostavljenih lica. Tako je vojni zapovednik ili lice koje postupa u tom svojstvu krivično odgovorno za međunarodna krivična dela koja su izvršile snage pod njegovom komandom i kontrolom zbog njegove greške u sprovođenju kontrole nad tim snagama u dva slučaja⁴⁴: 1) kada je znao ili zahvaljujući okolnostima trebalo da zna da njegove snage izvršavaju ili da su spremne da započnu sa izvršavanjem takvog zločina ili 2) kada nije preduzeo sve neophodne i razumne mere u svojoj mogućnosti da spreči izvršenje tih zločina ili da preda stvar vlastima nadležnim za vođenje krivičnog postupka.

Takođe pretpostavljeno lice će biti krivično odgovorno za krivična dela koja su izvršili njegovi potčinjeni pod njegovom efektivnom kontrolom koji su posledica njegove greške u sprovođenju kontrole nad tim potčinjenima u sledećim slučajevima⁴⁵: 1) kada je pretpostavljni znao ili svesno zanemario informacije koje jasno ukazuju da potčinjeni izvršavaju ili se spremaju da izvrše takve zločine, 2) kada je krivična aktivnost bila pod efektivnom kontrolom i odgovornošću pretpostavljenog i 3) kada je nadležni organ propustio da preduzme sve neophodne i razumne mere u njegovoj mogućnosti da spreči izvršenje zločina ili da preda stvar vlastima nadležnim za vođenje krivičnog postupka.

Prema shvatanjima zastupanim u pravnoj teoriji⁴⁶ za postojanje komandne odgovornosti potrebno je kumulativno ispunjenje više uslova⁴⁷: 1) da je pojedinac ili čak čitava jedinica, koji su potčinjeni određenom vojnom starešini ili političkoj ličnosti u državnoj hijerarhiji, izvršili međunarodno krivično delo iz nadležnosti stalnog Međunarodnog krivičnog suda u Hagu, 2) da je potčinjeni (neposredni izvršilac krivičnog dela) u vreme preduzimanja radnje bio pod efektivnom kontrolom pretpostavljenog (nadređenog), odnosno da je pretpostavljeni imao faktičku vlast nad potčinjenim, 3) da pretpostavljeni

⁴³ M. Sjekavica, Stalni međunarodni kazneni sud, Pravnik, Zagreb, broj 1/2002. godine, str. 73-87.

⁴⁴ P. Novoselec, Temeljne crte novele Kaznenog zakona (Zapovjedna odgovornost), Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/2003. godine, str. 258-287.

⁴⁵ B. Kozjak, Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Odvjetnik, Zagreb, broj 5-6/2001. godine, str. 37-40.

⁴⁶ A. Ignjatović, Komandna odgovornost u međunarodnom i krivičnom pravu, op. cit. str. 79-80.

⁴⁷ D. Derenčinović, Implementacija materijalno-pravnih odredaba Statuta Međunarodnog kaznenog suda (Rimski statut) u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/2003. godine, str. 897-902.

nije naredio izvršenje međunarodnog krivičnog dela i da nije u njemu učestvovao kao saizvršilac ili saučesnik, 4) da je pretpostavljeni znao ili je bar prema okolnostima slučaja mogao da zna da se potčinjeni sprema da izvrši ili da je pak izvršio međunarodno krivično delo i 5) da pretpostavljeni nije preduzeo neophodno potrebne i razumne mere⁴⁸ koje su u njegovoj moći da spreči izvršenje međunarodnog krivičnog dela ili ako je to delo učinjeno, protiv njegovog učinioca nije pokrenuo krivični postupak⁴⁹.

2.3. Komandna odgovornost u pravu Republike Srbije

Domaći krivičnopravni sistem u Republici Srbiji čvrsto stoji na stanovištu da osnov za primenu kazni i drugih krivičnih sankcija predstavlja krivična odgovornost kao lična (individualna) i subjektivna odgovornost izvršioca dela ili saučesnika. Međutim, pored subjektivne krivične odgovornosti, novi Krivični zakonik iz 2005. godine poznaje i institut komandne odgovornosti. Naime, komandna odgovornost kao vid "objektivne" odgovornosti koja je inače utvrđena Statutom stalnog Međunarodnog krivičnog suda može biti primenjivana i od strane domaćih sudskih organa u krivičnim postupcima prema učiniocima određenih krivičnih dela iz glave trideset četiri Krivičnog zakonika pod nazivom: "Krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom"⁵⁰.

Sledeći ovakva rešenja, novi Krivični zakonik Republike Srbije⁵¹ iz 2005. godine u članu 384. pod nazivom: "Nesprečavanje vršenja krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom" zapravo propisuje krivičnu odgovornost i kažnjavanje za slučaj "komandne odgovornosti". Praktično ovom je zakonskom odredbom utvrđeno biće posebnog međunarodnog krivičnog dela nečinjenja. Ovo delo ima više oblika ispoljavanja. U ovoj zakonskoj odredbi je predviđen poseban oblik krivične odgovornosti za lice koje ne preduzme neophodno potrebne mere da spreči izvršenje sledećih krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom: 1) genocida, 2) zločina protiv čovečnosti, 3) ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, 4) ratnog zločina

⁴⁸ Ovde se radi o specifičnom obliku nečinjenja – nepreduzimanju neophodno potrebnih i razumnih mera prema neposrednom izvršiocu međunarodnih krivičnih dela. (A. Ashwort, *Principles of Criminal Law*, Oxford, 1999. godine, str. 113).

⁴⁹ B. Ivanišević, G. Ilić, T. Višnjic, V. Janjić, *Vodič kroz Haški tribunal*, Beograd, 2007. godine, str. 133-151.

⁵⁰ O. Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, op. cit. str. 518.

⁵¹ Službeni glasnik Republike Srbije broj 85/2005, 8788/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009.

protiv ranjenika i bolesnika, 5) ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika, 6) upotreba nedozvoljenih sredstava borbe, 7) protivpravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja, 8) protivpravno oduzimanje stvari od ubijenih, 9) povreda parlamentara, 10) surovo postupanje s ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima i 11) uništavanje kulturnih dobara. Radi se, naime, o delatnostima koje predstavljaju pripremanje ili izvršenje ovih najtežih krivičnih dela današnjice⁵².

Prvi oblik ovog krivičnog dela čini vojni zapovednik ili lice koje faktički vrši ovu funkciju. To je dakle delo sa specijalnim subjektom – *delicta propria*. Za postojanje ovog dela je bitno ispunjenje tri elementa. To su: 1) da učinilac dela ima znanje, svest o pripremama drugih lica ili njihovom neposrednom vršenju navedenih međunarodnih krivičnih dela, 2) da međunarodna krivična dela vrše lica koja ulaze u sastav snaga kojima učinilac dela komanduje ili koje kontroliše i 3) da učinilac dela nije preduzeo (dakle da ih je propustio da učini) mere koje je mogao i koje je bio dužan da preduzme za sprečavanje izvršenja navedenih međunarodnih krivičnih dela i da usled toga upravo i dođe do njihovog izvršenja. Za ovo krivično delo je propisana kazna zatvora kojom se inače kažnjava i neposredni izvršilac nekog od navedenih međunarodnih krivičnih dela. Dakle, činjenica da je neko od navedenih krivičnih dela učinjeno od strane podređenog, ne oslobađa njemu nadređeno lice od krivične odgovornosti.

Drugi oblik krivičnog dela iz člana 384. KZ RS kojim je inače propisana kažnjivost za oblik komandne odgovornosti vezan je za propuste drugih pretpostavljenih lica usled čega je došlo do izvršenja navedenih međunarodnih krivičnih dela. Za postojanje ovog dela je bitno ispunjenje tri elementa. To su: 1) da učinilac dela ima znanje, svest o pripremama drugih lica ili o započinjanju neposrednog vršenja navedenih međunarodnih krivičnih dela, 2) da međunarodna krivična dela vrše učiniocu dela potčinjena lica, i to upravo ona lica kojima je on u vršenju poslova pretpostavljeni i 3) da učinilac dela nije preduzeo (dakle da ih je propustio da učini) mere koje je mogao i koje je bio dužan da preduzme za sprečavanje izvršenja navedenih međunarodnih krivičnih dela i da usled toga upravo i dođe do njihovog izvršenja. Za ovo krivično delo je propisana kazna zatvora kojom se inače kažnjava i neposredni izvršilac nekog od navedenih međunarodnih krivičnih dela.

⁵² D. Jovašević, *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2014. godine, str. 278-286.

U slučaju da je neko od ova dva oblika krivična dela izvršeno sa nehatom kao oblikom krivice, tada je propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina.

3. ZAJEDNIČKI ZLOČINAČKI PODUHVAT

U teoriji, ali još više u praksi međunarodnog krivičnog prava u poslednje vreme prilikom razmatranja osnova krivične odgovornosti za učinjena međunarodna krivična dela sve češće se razmatra poseban oblik odgovornosti koji se naziva: zajednički zločinački poduhvat⁵³ (common criminal design), zajednički cilj (common purpose)⁵⁴ ili udruženi zločinački poduhvat (joint criminal enterprise)⁵⁵. U osnovi ovih shvatanja nalazi se činjenica da najveći broj međunarodnih krivičnih dela nije rezultat delatnosti, pa ni odluke samo jednog lica. Radi se, zapravo, o situacijama kada su međunarodna krivična dela nastala kao rezultat, posledica zajedničkog delovanja više lica, kako onih lica koja ova dela neposredno izvršavaju, tako i lica koja su inspirisala, planirala ili na drugi način omogućila izvršiocima neposredno izvršenje ovih krivičnih dela. Primenom ovog osnova krivične odgovornosti u međunarodnom krivičnom pravu za međunarodno krivično delo se smatraju odgovornim i sva lica koja su pripadnici grupe koja deluju sa "zajednički određenim ciljem"⁵⁶.

Tako se prema praksi Haškog tribunala (slučaj Tadić)⁵⁷ smatra da zajednički zločinački cilj postoji ako su ispunjeni sledeći konstitutivni (objektivni) elementi⁵⁸: 1) postojanje više lica⁵⁹ među kojima postoji određeni stepen

⁵³ Ovaj pojam je tvorevina engleskog prava XIV veka odakle se razvio u američkom krivičnom pravu, posebno u vezi sa organizovanim kriminalitetom. U osnovi njegovog postojanja jeste potreba da se olakša dokazivanje izvršenja teških krivičnih dela, čime se proširuje krug učinilaca i na lica koja se inače ne bi mogla smatrati "učiniocem" takvog krivičnog dela i konačno na ovaj način se stvara novi oblik zajedničke kolektivne krivice.

⁵⁴ Smatra se da je ovaj institut prvi put Haški tribunal uveo u žalbenoj presudi u Slučaju Tadić 1999. godine. (B. Ivanišević, G. Ilić, T. Višnjić, V. Janjić, Vodič kroz Haški tribunal, op. cit. str. 119-121).

⁵⁵ C. M. Clarkson, H. M. Keating, Criminal Law, London, 2003. godine, str. 505-511.

⁵⁶ M. Damaška, Boljke zajedničkog zločinačkog pothvata, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 1/2005. godine, str. 3-11.

⁵⁷ Institut zajedničkog zločinačkog poduhvata je više puta korišćen u: 1) praksi Haškog tribunala: presuda 00-39-T (slučaj Krajišnik), presuda 98-32 (slučaj Vasiljević), presuda 95-14 (slučaj Blaškić) i presuda 98-33 (slučaj Krstić), 2) praksi tribunala za Ruandu: presuda 96-17 (slučaj Nakirutimana) i 3) praksi Posebnog veća za Istočni Timor kroz presude u predmetima: Pereira, Domingos de Deus i Kardoso).

⁵⁸ D. Krapac, Međunarodni sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije, Zagreb, 1995. godine, str. 14-28.

povezanosti. Ta povezanost ne mora da znači postojanje i čvrste organizacije u vidu vojne, policijske, političke ili upravne strukture, ali se podrazumeva postojanje određenog vida zajedničkog delovanja, 2) postojanje zajedničkog projekta, plana, zamisli ili cilja koji pretpostavlja izvršenje međunarodnog krivičnog dela. Pri tome nije neophodno da plan ili cilj budu prethodno čvrsto dogovoreni ili formulisani, već oni mogu da budu i "improvizovani", pa čak i "usvojeni na licu mesta" od strane lica koja zajednički deluju i 3) učestvovanje izvršioca međunarodnog krivičnog dela u ovakvom zajednički formulisanom planu (doprinos učinioca). To učešće ne mora da bude manifestovano neposrednim izvršenjem krivičnog dela, već je dovoljno da se radnja izvršioca sastoji i u samoj pomoći, omogućavanju ili nekom drugom doprinosu u procesu izvršenja zajedničkog plana ili cilja.

Zajednički zločinački poduhvat poznaje i Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda u članu 25. stav 3. tačka d. Prema ovom rešenju za zločin (dakle međunarodno krivično delo) iz nadležnosti ovog suda će odgovarati i lica koje na bilo koji drugi način doprinosi izvršenju ili pokušaju izvršenja zločina od strane grupe lica sa zajedničkim ciljem⁶⁰. Takav doprinos će biti okarakterisan kao nameran i smatraće se⁶¹: a) da je učinjen sa ciljem produžavanja kriminalne aktivnosti ili cilja te grupe kada aktivnost i cilj te grupe uključuje činjenje zločina iz nadležnosti suda ili b) da je učinjen sa znanjem o namerama grupe da izvrši zločin.

Zajednički zločinački poduhvat se može javiti u tri oblika. To su:

1) odgovornost svih članova grupe koji delujući u skladu sa zajedničkim ciljem poseduju istu zajedničku nameru da izvrše određeno međunarodno krivično delo. U tom slučaju sva lica ne moraju preduzeti i neposrednu radnju izvršenja nekog krivičnog dela, ali će se i oni smatrati izvršiocem ako je neko od njih dobrovoljno učestvovao u jednom aspektu zajedničkog plana pri čemu je želeo kao rezultat zajedničkog delovanja izvršenje konkretnog međunarodnog krivičnog dela,

⁵⁹ Za postojanje više lica u smislu zajedničkog zločinačkog poduhvata dovoljno je učešće i manjeg broja lica na ostvarenju određenih zločina na ograničenoj teritoriji. Ova lica se moraju međusobno poznavati, ona deluju zajednički i imaju saglasnost o vršenju krivičnih dela.

⁶⁰ Institut zajedničkog zločinačkog poduhvata u velikoj meri odstupa od tradicionalnog, kontinentalnog sistema krivičnog prava. Njemu se pripisuju sledeći nedostaci: 1) na ovaj način se pripisuje krivica i licu koje nije imalo nameru (svest i volju) kojom se opravdava stvaranje krivice, 2) nameće se jednom licu krivica za predvidive radnje drugog lica (bez jasnog oslonca), 3) neosnovano se izjedanačavaju bitno različita postupanja lica u procesu izvršenja krivičnog dela, 4) nalazi se u neskladu sa načelom zakonitosti i 5) posebno je sporno postojanje ovog instituta u domenu dokazivanja kada se otvara mogućnost kažnjavanja i nevinih lica.

⁶¹ M. Starčević, Izvori međunarodnog humanitarnog prava, Beograd, 2002. godine, str. 604.

2) odgovornost za "koncentracione logore"⁶² gde se kao izvršioци ovakve vrste međunarodnog krivičnog dela smatraju i sva lica na visokim položajima unutar logora u kojima su učinjena ova krivična dela iako neposredno u samom izvršenju nekog od ovih dela nisu ni učestvovali. Za postojanje ovog oblika odgovornosti potrebno je da su ispunjeni i sledeći uslovi: a) postojanje organizovanog sistema zlostavljanja zatvorenih lica koji uključuje i izvršenje nekog od međunarodnih krivičnih dela, b) svest lica o prirodi ovog sistema zlostavljanja i v) činjenica da je lice ohrabrialo, pomagalo, podržavalo ili u nekom drugom slučaju učestvovalo u ostvarenju zajedničkog zločinačkog cilja na taj način što je imao ovlašćenje i mogućnost da nadzire zatvorena lica i da njihov život učine podnošljivim i zadovoljavajućim, a da to nije učinilo i

3) odgovornost za međunarodno krivično delo, koje iako izlazi iz okvira zajedničkog zločinačkog cilja, predstavlja njegovu prirodnu i predvidivu posledicu. To je tzv. "prošireni" zajednički zločinački poduhvat.

4. ZAKLJUČAK

Nastalo u okviru i pod okriljem međunarodnog ratnog (i humanitarnog) prava, međunarodno krivično pravo je početkom trećeg milenijuma steklo "pravo građanstva" kao najmlađa krivičnopravna disciplina. Stupanjem na snagu Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda, konačno je inaugurisana ova grana prava u materijalnom, procesnom i izvršnom smislu. No, i pre toga, kroz niz parcijalnih međunarodnih pravnih akata (univeralnog ili regionalnog karaktera) ili ugovora među pojedinim državama kao i kroz sudsku praksu (u prvom redu nirnberškog i tokijskog suda) stasavala je ova grana prava kroz izgradnju osnovnih krivičnopravnih pojmova i instituta.

To su: 1) međunarodno krivično delo (koje se razlikuje od krivičnog dela sa elementom inostranosti), a koje može da se javi u dva vida: kao delo u užem smislu (pravo) i delo u širem smislu (nepravo ili meštovito), 2) krivična odgovornost (čija je pretpostavka navršenih 18 godina života učinioca dela pri čemu se na strani učinioca može javiti jedno (i česti više lica, a ponekad i pravno lice – organizacija pa čak i čitava država) i 3) sistem krivičnih sankcija

⁶² U praksi Haškog tribunala smatra se da zajednički plan u ovom obliku postoji u sledećim slučajevima: a) dugotrajno i rutinsko zatvaranje i zatočenje pripadnika druge nacije, b) ponovljeno mučenje i batinjanje zatočenih lica, c) ubistvo zatočenih lica, d) čest i dugotrajan prisilan rad zatočenih lica i e) održavanje nehumanih uslova u zatočeničkom objektu.

– kazni koje izriču nadnacionalni sudski organi. Upravo o ovim osnovnim pojmovima i institutima međunarodnog krivičnog prava govori i ovaj rad.

Zbog prirode, karaktera i opasnosti izvršenih međunarodnih krivičnih dela, ova grana prava poznaje pored individualne krivične odgovornosti i poseban oblik objektivizirane odgovornosti. To je odgovornost politički i vojno nadređenih lica za međunarodna krivična dela koja izvrše njima potčinjena lica - komandna odgovornost koja preko relevantnih međunarodnih standarda ulazi i u nacionalna krivična prava. Tako ovaj institut predviđa i novi Krivični zakonik Republike Srbije iz 2005. godine. Drugi poseban oblik odgovornosti u međunarodnom krivičnom pravu je zajednički zločinački poduhvat. On nije izričito predviđen nijednim međunarodnim ili nacionalnim propisom, ali ga poznaje sudska praksa međunarodnih krivičnih sudova (praksa Haškog tribunala).

REFERENCE

- (1) Ashwort, A. (1999) *Principles of Criminal Law*, Oxford.
- (2) Bartoš, M. (1954) *Međunarodno javno pravo*, Beograd.
- (3) Clarkson, C. M., Keating, H. M. (2003) *Criminal Law*, London.
- (4) Combs, N. A. (2007) *Guilty pleas in international criminal law*, Stanford.
- (5) Dinstein, Y., Tabory, M. (1996) *War Crimes in International Law*, Hague.
- (6) Drost, P. N. (1950) *The Crime of State*, Leyden.
- (7) Ignjatović, A. (1995) *Komandna odgovornost u međunarodnom i krivičnom pravu*, Beograd.
- (8) Ivanišević, B., Ilić, G., Višnjijć, T., Janjić, V. (2007) *Vodič kroz Haški tribunal*, Beograd.
- (9) Jorgensen, N. (2000) *The Responsibility of States for International Crimes*, Oxford.
- (10) Jovašević, D. (2010) *Krivično pravo, Opšti deo*, Beograd.
- (11) Jovašević, D. (2010) *Međunarodna krivična dela – odgovornost i kažnjivost*, Niš.
- (12) Jovašević, D. (2011) *Leksikon krivičnog prava*, Beograd.
- (13) Jovašević, D. (2011) *Međunarodno krivično pravo*, Niš.
- (14) Jovašević, D. (2014) *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd.
- (15) Krapac, D. (1995) *Međunarodni sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije*, Zagreb.
- (16) Lazarević, Lj. (2005) *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Beograd.
- (17) Petrović, B., Jovašević, D. (2005) *Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine, Opći dio*, Sarajevo.

- (18) Petrović, B., Jovašević, D. (2010) *Međunarodno krivično pravo*, Sarajevo.
- (19) Radulović, D. (1999) *Međunarodno krivično pravo*, Podgorica.
- (20) Sassoli, M., Bouvier, A. (1999) *How Does Law Protect in War*, Geneva.
- (21) Starčević, M. (2002) *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Beograd.
- (22) Stefani, G., Levasseur, G., Bouloc, B. (2000) *Droit penal general*, Paris.
- (23) Trajnin, A. N. (1948) *Krivična odgovornost hitlerovaca*, Beograd.
- (24) Vasiljević, V. (1961) *Međunarodni krivični sud*, Beograd.
- (25) *Ženevske konvencije i dopunski protokoli*, Zbirka dokumenata (1997) Beograd: JCK.

RESPONSIBILITY IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

In the field of international criminal law, as the youngest branch of criminal law, there are two fundamental terms: criminal offence against international law and criminal sanction. The presumption for the application of criminal sanction against the person who has violated the provisions of international humanitarian law is the existence of his responsibility. This is the basic form of responsibility in international criminal law, which is based upon perpetrator's mental competence and premeditation as the form of guilt. But, there are also two specific forms of responsibility for criminal offences against international law. The first specific form of this kind of responsibility is the so called "command responsibility" of superiors with special political or military empowerments for criminal offences committed by their subordinates. This is an archaic form of responsibility, which is nowadays institutionalized through a series of international documents (the Statutes of the Hague Tribunal and Tribunal for Ruanda, the Statute of the International Court for Criminal Law) as well as through national legislation. Apart from this one, there is also a special form of responsibility called responsibility for joint criminal venture, which is not explicitly prescribed by any international or national legal source. The authors of this paper discuss the definition and characteristics of basic and special forms of responsibility in international criminal law.

KEY WORDS: International Criminal Law / Criminal Offence / Responsibility / Command Responsibility / Joint Criminal Venture / Punishment